

UDK 811.163.6'282
Metka Furlan
ZRC SAZU, Ljubljana

REZIJANSKO ÚBAC/ŮBAC »OVEN« (Njiva)
(Praslovansko *ovъc »oven« v rezijanski sloven{-ini})

Rezijansko njivsko *úbac/wŭbac* »oven« in bilsko *wŭbac* »isto« se izvaja iz izhodnega slovenskega oksitoniranega *ovŭc (m.), g. *ovcš < psl. *ovъcy (m.), g. *ovycъ.

The rezijansko dialectal *úbac/wŭbac* »ram« (Njiva) and *wŭbac* »idem« (V Bili) are derived from the primary Slovene and-stressed word *ovŭc (m.), g. *ovcš < Old Slavonic *ovъcy (m.), g. *ovycъ.

1 Etnolog Milko Mati-etov je posebno pozornost pritegnil z opozorilom, da v rezijanskem govoru Njive ovnu ne pravijo tako kot v govoru Solbice *ovén** oziroma govoru Bile *mulón*, ampak *úbac* (Mati-etov 1998: 56). Ob tem je zapisal, »Da pa bi se kdo prehitro ne lotil iskanja tujih paralel, poglejmo najprej, ali do te besede ni prišlo morda po notranjem rezijanskem razvoju ...« (isti: 61 op. 26), in sklepal, da naj bi bil rezijanski *-b-* v *úbac* iz prvotnega sln. *ovŭc nastal po interkalaciji labialnega zapornika, ki je med *w* in *c*^l znana tudi npr. v rez. *áwpcā* »ovca« (nelocirano Ramovč 1928: 118; isti 1935: 38). Hkrati je Mati-etov pomislil, »kaj -e nagajivi sosedje iz drugih rezijanskih vasi niso Njivjanom morda samo podtaknili (si nala{-izmislili, »skovali«) za ov-jega samca ime *ówbac, *úbac*, da bi se iz njih lahko ponor-evali: »Glejte, {e tega ne vejo, da se mu pravi »oven«!« (Mati-etov 1998: n. m.). Mati-etova razlaga, da bi bil *-b-* v tem rezijanskem leksemu tako kot v *áwpcā* interkaliran, sicer ni sprejemljiva, ker rezijanski refleks izhodi{-nega slovenskega imenovalnika *ovŭc pogoja za interkalacijo nikoli ni izpolnjeval, v oblikah s konzontanym zaporedjem *wc* (npr. v roditelju *ovca) pa bi zaradi slede-ega nezvene-ega *-c-* pri-akovali interkalirani nezvene-i zapornik *-p-* kot v rez. *áwpcā* (f.) »ovca«. Kljub temu je Mati-etova domneva, da naj bi se v rezijanskem *úbac* ohranjal moški slovni-ni ustreznik *ovycy = sln. *ovŭc k splošnoslovanskemu *ovyc# (f.) = sln. knji'. *óvca* ve- kot verjetna. Njegovega pomisleka o internorezijanskem neologizmu pa ne bi smeli vzeti v resen ozir, saj je bil gotovo brez preverjanja po drugem slovenskem, kaj {ele slovanskem leksikalnem fondu izre-en ad hoc. Kakorkoli 'e, Mati-etovo opozorilo je hvalevredno, ker je z njim spro'il vprašanje, ki je relevantno tudi za praslovansko leksiko. Novi psl. leksem *ovycy namre- med drugim spreminja tudi dosedanjo relativnokronološko razlago o nastanku psl. 'enskega para *ovycā iz praide. samostalnika kategorije 'ivosti *Hǫŭi-/Hǫŭi²

¹ Interkalacija labialnega zapornega elementa je v rezijan{-ini} potrjena tudi med *w* in *t*, *d*, *ʃ*, *ʒ*, *s*, *z*, *ʃ*, *'*, *n* in *l* (Ramovč 1935: 38). Pojav je bil v zahodnem slovenskem jezikovnem prostoru sicer najbolj tvoren v histori-ni rezijan{-ini} in je ju' neje sporadi-no potrjen tudi v gori{kih govorih (npr. l. 1607 *aup*; *a* »ovca« poleg *auchiar* »ov-ar« (Alasia); tpn. *Doberdob* (o tem Ramovč 1924: 40)). Danes je tudi v rezijanskih govorih 'e precej zabrisan, prim. *wāpca* (Bila (SLA)) : *wāwca* (Bila (Steenwijk 1998: 330)).

* Z znakom za akut ^a je v rezijanskem sinhronem gradivu ozna-eno mesto naglasa.

»ovca/oven« (prim. klinopisnolov. 3+ÓÄ (splošni spol) »ovca/oven«, sti. *ávi-* (m., f.) »ovca, oven« (poleg *avik-* (f.) »ovca«), gr. *oüs* (m., f.), g. *oiós* »ovca, oven«, lat. *ovis* (f.), g. *-is* »ovca«, lit. *avis* (f.), g. *-ãs* »isto«, let. *avs* (f.)).

1.1 Vpražanje relativnokronološkega in besedotvornega nastanka psl. para **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.) v odnosu do praide. **HãŃi-/HóŃi-* »oven/ovca« sem obravnavala drugje,³ pri-ujó-i prispevek namenjam le vpražanju, kako je sln. rez. *úbac* nastal iz izhodnega sln. **ovŃc* (m.), g. **ovyc2* »oven« oz. psl. *ovòcy* (m.), g. **ovyc2*. Rezijansko *úbac* je namre~ slovanska beseda, ki je iz izhodiš~ne slovenske {ele v rezijanskem sistemu do'ivela vrsto sprememb, ki je niso le v odnosu do sln. feminativa **ovcš*, ampak tudi v odnosu do sln. **ovŃc* naredile te'ko razpoznavno in bi zato lahko postala plen parajezikoslovnih sodb. Vse preve~krat (namerno?) presličano ali pa neupo{tevano je namre~ znanje, da je vsak jezikovni sistem (manjši ali ve~ji) in tudi njegov leksikalni fond rezultat razvoja in da je jezikovni razvoj, ki je deloval na različnih jezikovnih ravneh in povzročil nastanek novih sistemov oz. novih leksikonov, mogo~e prepoznavati le z aplikacijo dveh metod: **primerjalne metode** in **metode rekonstrukcije**. Vpražanje nastanka dolo~nega leksema v jeziku, nare~ju ali govoru je namre~ ob strogem upo{tevanju sinhronega stanja sistema, kateremu leksem pripada, re{ljivo le s primerjalno metodo, ki omogo~a vedenje, ali je enak leksem znan tudi v katerem drugem sorodnem jezikovnem sistemu, metoda rekonstrukcije pa omogo~a vedenje, iz katerega jezikovnega sistema ta leksem izhaja in kako se je kot temeljna formalno-pomenska komunikacijska enota jezika v tem jezikovnem sistemu glasil. Vse to pa hkrati dopu{~a, da lahko formalnemu in pomenskemu razvoju takega leksema sledimo od njegovega etimološkega nastanka pa vse tja do njegove zadnje, sinhrono pojavnosti. @al je zgodovinskost naše lekseke, ki je bila utrjena 'e z Mikloševim etimološkim slovarjem slovanskih jezikov (Furlan 1994: 7 ss.), {e vedno premalo uzaveš~ena. Enako premalo uzaveš~eno je tudi dejstvo, da sta primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije pravzaprav univerzalni metodi, ki sta nujni in neobhodno potrebni pri diahroni analizi vseh jezikovnih sistemov. Brez njiju namre~ (pred-)zgodovine besedja in jezikov ni mogo~e preu~evati. Zato je analiza in razlaga postanka slovenskih nare~nih sistemov oz. njihovih leksikalnih fondov oz. njihovih enot brez dosledne aplikacije teh dveh metod

² Praide. rekonstrukcija poimenovanja za ovco/ovna je z alternirajo~ima osnovama predstavljena zato, ker se je leksem tako kot npr. tudi **dëru-/dóru-* (n.) »drevo, les« prvotno sklanjal po akrostati~nem akcentskem vzorcu z *o*-jevsko prevojno stopnjo v krepkih in z osnovno prevojno stopnjo osnove v {ibkih sklonih, ki je imela zaradi vzglasnega anatolskega 3- iz praide. **H2* osnovno stopnjo *a*-jevsko. Tako Schindler, FS Pedersen, Wiesbaden, 1994, 395; isti, Die Sprache 15 (1969), 153 op. 60, ki *a*-jevsko vokalno barvo dokazuje tudi s toh. B *awi* (nom. pl. f.) »ovce«. Predpostaviti pa bi jo bilo mogo~e tudi za staro indijš~ino, kjer je vzglasni vokal *a*- v odprtih zlogih vedno kratek (prim. *ávi-*, *avik-*) in torej ne more biti iz ide. *o*, kar bi v istih pozicijah spro'ilo delovanje Brugmannovega zakona. Druga~e o sti. vzglasni kra~ini samo pri *ávi-* Mayrhofer, FS Neumann, Innsbruck, 1982, 184 op. 20, ki sklepa, da naj bi bil kratek vzglasni *a*- v oblikah z odprtim zlogom analoški po bolj pogostih rigvedskih oblikah z zaprtim zlogom *ávy-*.

³ O tem v prispevku Praslovansko **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.) v Etymologické symposium Brno, 1999. 7.–9. září 1999 (v tisku).

brezperspektivna. Vprašanje nastanka določnega leksema je namreč vedno vprašanje njegovega diahronega razvoja.

2 Mati-etov je ob močnosti, da je *úbac* nastal iz slovenskega * *ovĭc* (m.) »oven«, tudi menil, da bi bil to internorezijanski neologizem, ki naj bi ga drugi Rezijani notvorili in Njivjanom »podtaknili« (Mati-etov: 61 op. 26). Slednjega mnenja – kot rečeno – ne gre jemati v resen ozir. Neologizmi kot najmlajša plast leksikalnega fonda, naj so nevtralni ali pa stilistično obarvani, ne nastajajo kar tako, ampak vedno na podlagi besedotvornega vzorca, ki je bil v času njihove tvorbe brez te av razpoznaven v samem sistemu. Iz rezijanskega gradiva, ki mi je na razpolago, lahko ugotovim, da je opozicija maskulativ : feminativ na tem področju najbolj pogosto izražena z besedotvornim vzorcem -*ø*- : -{*kica*, npr. *pastír* : *pastír{kica*; *mulinár* : *mulinár{kica* (Solbica – SLA). Ta očitno pri nastanku *úbac* ni bil udeležen, tudi zato ne, ker primerjalno slovensko in slovansko gradivo nedvomno potrjuje obstoj slovanskega končno naglašena leksema **ovĕcy* (m.) in tako kaže na večjo verjetnost prvega dela Mati-etove razlage.

2.1 Slovansko **ovĕcy* (m.), g. **ovyc2* »oven« namreč potrjuje naslednje gradivo:

a) v Gutschmannovem slovarju pod geslom *Schöps* navedeno slovensko *ovez* [*ovec*]. Pomena »ko{trun« in »oven« se pri historično istih leksemih pogosto izmenjujeta, tako da v etimološkem smislu prvotno poimenovanje za ko{truna lahko za ne označevati ovna in obratno, prim. sln. dial. *skopec* »oven« (notranjsko (Stari Trg pri Loču, Vrhnika pri Loču), belokranjsko (Ade{i-i) – SLA) : »ko{trun« (kraško (Mavhinje na Krasu) – SLA), ~. *slopec* »isto«, gl., dl. *skop* »skopljena ival«; sln. dial. *óven* »ko{trun« (me{iško koroško (Koprivna) – SLA) : sln. knjiž. *óven*. Pomen Gutschmannove glose je zato gotovo sekundaren, nastal iz prvotnega »oven«.

b) rusko arhangelsko *ovéc* (m.), g. *ovcá*, ki je skupno ime za ovco in ovna (SRNG: XXII, 295);

c) gornjeluško *óóč* »oven«, ki je izpričano tudi v sintagmi *imzany óóč* »ko{trun« in je po podatkih iz luškoškega dialektološkega atlasa redek, zato verjetno v njem tudi ni kartografiran (SS: 76, 78);

~) pomorjansko *óovc*, -a »oven«, ki v Lorentzovem slovarju ni lociran in spada v otroško govorico (Lorentz 1971: III 747).

2.2 To gradivo hkrati kaže na obstoj praslovanskega para **ovĕcy* (m.) : **ovyc#* (f.), ki je bil v besedotvornem razmerju maskulativ : feminativ v primerjavi do funkcionalno enakega in tvornega praslovanskega vzorca **-ycy* (m.) : **-ica* (f.), npr. **poršecy* : **poršeca* = sln. *prásec* : *prasíca*, **dvlavicy* : **dvlavica* = sln. *dzlavec* : *dzlavica* (Trubar; rezijansko) ... osamljen in prav zato brez vpliva na jezikovni sistem. Njuna medparadigmatska vez se je zato izobila, kar je povzročilo, da je bil maskulativ skoraj povsod zamenjan z drugo obliko, npr. ali z **ovĕm*, **baram* ... Skoraj povsod, saj je vez ostala iva vsaj tja do nastanka njivskega rezijanskega govora.

3 Pred Mati-etovim je *úbac* v pomenu »oven« za Njivo evidencial 'e Baudouin de Courtenay: *úbac*, akz. sg. *úbaca*. Tudi Logar in Rigler sta ga na Njivi v začetku 60. let evidenciala kot *wǎbac* »oven« (SLA), torej s protetičnim *w-* in zasoplim *ǎ*. Kot *wǎbac* »oven« je bil zabeležen tudi v Bili, kjer je obuten kot tuja, nebilska beseda (Steenwijk: 332).

3.1 Po podatkih iz gradiva za SLA se na Njivi ovca glasi *áwca*, torej brez protetične *w-*, v Bili pa *wáwca* (Steenwijk 1992: 330) s protetičnim *w-*. Pred rezijanskim vokalom *o* iz slov. **o* je taka proteza v Bili – vse ka' e – sistemska, na Njivi pa ne, prim. npr. bilsko *worǎl* »orel«, *wotrák* »otrok«, *wásan* »osem«, *wátrabe* »otrobi«, *wásla* »osla«, *wása* »osa«, *wáblak* »oblak« (Steenwijk 1992: 328, 329, 330) : njivsko *otrák*, *ásen*, *átrobje*, *oltár*, *ásla*, *ása*, *áblak* (SLA). Za razliko od Bile protetični *w-* ni tipično njivski niti pred *u*-jevskim vokalom (< slov. **o*, **u*), npr. *utruct* »otroci« (SLA) < **otrocǐ*, *ǎkná* »okno« (SLA)⁴ < **okwnǔ* : *ǎhǐ* »uho« (SLA) < sln. **uhǔ* < slov. **ŭcho*. V vsem njivskem gradivu za SLA je namreč ob *wǎbac* mogoče najti samo {e primer *ziz wǎhe* »z ušesi«. Zato bi za relevantna para analize morda veljalo vzeti njivski *úbac* : *áwca* in bilski *wǎbac* : *wáwca*.

3.1.1 Praslovanski izhodiščni par njivskega *úbac* : *áwca* in bilskega *wǎbac* : *wáwca* je bil v maskulinativu tako kot njegov sinonim **ovǔm* = sln. knjiž. *óven*, rez. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Mati-etov 1998: 56)) oksitoniran **ovǔcy* (m.), g. **ovyc2*, prim. rus. arhangelško *ovéc*, g. *ovcá*, v feminativu pa premične akcentske paradigme **ovyc#*, akz. **ǎvyčǔ*, npr. hrv. (Novi) *ofcš*, akz. *ǎfcu*, nom. pl. *ǎfce* (Illič-Svityč: 99; Jurič: 145), sln. zastarelo *óvca*, akz. *ovcǔ*, nom. pl. *ovcr* (Valjavec: 194) in dial., npr. *ucš*, akz. *ucǔ*, nom. pl. *uch* (Jeronič: (SLA)). V prvotnem slovenskem sistemu se je par glasil **ovǔc* : **ovcš*. V predhistoričnem -asu, ko je v rezijančini {e obstajala kvantitetna opozicija v naglašanih zlogih in je bila interkalacija labialne zapore 'e izvržena, bi to dalo rezijanski par **ovšc* : **owpcš*, in nadalje njivski **ovác* : **owcá* ter bilski **ovǎc* : **wowcǎ*. Za prvi člen para prim. njivsko *udovác* (SLA) < **vydovǔcy* in bilsko *lonǎc* < **lonǔcy*. Izpričano *úbac/wǎbac* se od fonetično priakovanih refleksov – e ne izpostavim alternirajoče proteze – razlikuje a) po odpravljeni oksitonezi (enak pojav je znan tudi pri refleksu feminativa), b) po *u*-jevskem vokalu (deloma tudi zasoplem) pod naglasom, c) po medglasnem -b- namesto priakovanega -v-.

3.2 Rezijančina je ohranila konični naglas v primerih tipa sln. **lonǎc* < **lonǔcy*, **poǎk* < **potǔkw* in tipa sln. **sestrš* < **sestr#*, npr. njivsko *udovác*, *lonéc*, *pǐ ták* : *sastrá*, *wodá* (v zvezi *wodá spadúwa dálu* »slap«), *visoká* (adj. f.) (SLA); bilsko *wodovǎc*, *lonǎc*, *konǎc*, *wotrák* : *sastrǎ*, *ǎnǎ*, *visokǎ* (adj. f.) (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329, 307, 335, 324). Medtem ko je staro akcentsko mesto v

⁴ Vzglasni *u*-jevski vokal v tej obliki ni regularen in je morda analoški po lok. sg. **ǎknt*. Priakovani refleks imenovalnika bi se namreč glasil **okná*, prim. bilsko *wokná*. V predhistoričnem obdobju rezijanskega sistema delujoči disimilatorni prehod prednaglasnega *o* + *u* pred visokimi vokali **x* (< **ǎ), **i* (< *ǎj), **i* (< *ǎi) se v njivskem gradivu za razliko od bilskega potrjuje tudi pri refleksu kratkega jata, npr. njivsko *tu wǎtǎ* (SLA) : bilsko *kotǎ* (Steenwijk 1992: 270).

⁵ V zvezi z njivsko opozicijo *a* : *e* npr. v *udovác* : *lonéc* in rekonstrukcijo **ovšc* glej op. 8.

primerih tipa **lonĭc* (prim. sln. knji' . *lónec*) ohranjeno in ga potrjujejo tudi rezijanski refleksi psl. **ovòm*, prim. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Mati-etov 1998: 56), *ovĭn/ovĕn* (Bila (Steenwijk 1992: 290), je akcentski umik pri tipu **sestrš* samo navidezen in ni sistemski, ker je rezijan{-ina v imenovalnikih ednine 'enskega spola *a*-jevške prvotne slovanske premi-ne akcentske paradigme tipa **vod#*, akz. **vĭdŭ* delno posplošila baritonirano obliko, npr. njivsko *kása* (ob akz. *káso*), *ása*, *hára*, *náha* (ob akz. *náho* »na nogo«) : *kozá*, *wodá* (SLA); bilsko *wása* (ob akz. *wáso*), *wájska* (ob akz. *wájsko*), *gára* (ob akz. *gáro*), *nága* (ob akz. *nágo*), *wáda* (ob akz. *wádo*) : *kozĭ* (Steenwijk 1992: 330, 329, 259, 288, 329, 270).⁶ Pri rezijanskih refleksih izhodnega sln. **ovcš* (f.) je tak{en analo{ki akcentski umik v imenovalniku splo{no izveden, prim. *wápca* (Bila (SLA)) : *wáwca* (Bila (Steenwijk 1992: 330)); *áwca* (Solbica (SLA)); *áwca/ápca* (Osojane (SLA)); *áwca* (Njiva (SLA)). Tako kot pri drugih *a*-jevskih samostalnikih 'enskega spola prvotne slovanske premi-ne akcentske paradigme je sekundarna, analo{ka baritoneza za-ela prodirati tudi v druge prvotno slovanske oksitonirane sklonne (Rigler 1972: 120 s.), kar je npr. privedlo do njivske oz. bilske rodilni{ke oblike ednine *áwce* (SLA) oz. *wáwce* (Steenwijk 1992: 330) proti npr. sln. rez. *wowcŭ* (Bila (Steenwijk 1992: 330)), hrv. -ak. *ovcä* (Vrgada (Juri{i} 1992: 145)), r. *ovc.*, pa verjetno tudi do njivskega mno'inskega rodilnika *úwc* (SLA)⁷ ← rez.**uwxc* < severozahsl. **ovxc* < slov. **ovocy* = sln. knji' . *ovác*, hrv. dial. *ovác* (Novi (Juri{i} 1973: 145)). Njivsko *úwc* (g. pl. f.) in bilsko *uwci* (g. pl. f.) z vzglasnim *u*- proti vzglasnemu zasoplemu *í* (npr. v imenovalniku in rodilniku ednine) izpri-uje rezijanski disimilatori-ni prehod prednaglasnega *o* > *u* pred visokima vokaloma *x* (< sln. **Í*) in *i* (< psl. **ŭjŷ*), ki je devaloval pred analogno odpravo oksitoniranih oblik v *a*-jevski deklinaciji samostalnikov 'enskega spola (prim. njivski g. pl. f. *úwc*) in tudi pred sovpadom rez. **i* in rez. **š* < severozahsl. **q* < sln. **ĭ* v bilski polglasnik *Í*, kot je o-itno iz bilske opozicije *kutĭĭ* > **kotyĭt'ŷ* : *koĭĭl* < **koĭhw* oz. *mugĭĭ* »mogli« : *mogĭf* »mogla«.

3.2.1 Baritoneza v *úbac/wĭ bac* je namesto pri-akovane oksitoneze **ovocy* > sln. **ovĭc* > severozahsl. **ovq* > rez. **ovšc* > njivsko **ovác*, bilsko **wovĭc* gotovo sekundarna. Rezijan{-ina je prvotno slovansko oksitonirano paradigmo *o*-jevskih

⁶ O tem Rigler (1972: 120 ss), ki analogno baritonezo v samostalnikih tipa *gára* razlaga s posplo{itvijo po sklonih, ki so bili v sln. cirkumflektirani na kon-nici = slovanski baritonirani (akz. sg. in nom.-akz. pl.) in se v rezijan{-ini ka'ejo ponovno baritonirani zaradi terciarnega akcentskega umika, npr. akz. sg. **gĭrŭ* + sln. *gorŭ* + rez. *gáro*, nom.-akz. pl. **gĭra* + sln. *gorr* + rez. *gáre*. V zvezi z domnevo, da v rezijan{-ini terciarni akcentski umik ne bi bil izveden, glej Vermeer, The Treatment of the Proto-Slavic Falling Tone in the Resian Dialects of Slovene – Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 10, 1987, 275–293).

⁷ Dvomim, da bi pri razlagi njivskega *úwc* (g. pl. f.) in pri Ramov{u (1935: 34), nelociranega *úpc* pri{la lahko v po{tev Ramov{eva razlaga o izhodnem baritoniranem g. pl. f. **ovycy* + sln. *ŷvĭc*, prim. hrv. {tok. *nĭv+c+* (Ramov{ 1997: 452), ker bi to dalo rez. **úvac*, -e ne 'e **ávac*. Prvotni oksitonirani g. pl. bi bilo v rezijan{-ini potrebno predpostaviti tudi pri **okwnŏ*. Le z izhajanjem iz g. pl. **okĭmw* = sln. *ukān* (Dalmatin; Ramov{ 1997: 452) – torej ne **okwmw* = sln. knji' . *ŷken* –, kar je prek rez. **ukxn* v polo'aju pred nosnikom dalo **ukĭn*, je namre- mogo-e razlo'iti izvor analogne njivske pluralne osnove *ukĭn*- (npr. *tá na ukĭnec* (SLA)) in bilske *ukĭn*- (npr. nom. pl. *ukĭne* poleg *oknāwji*, akz. pl. *ukĭne* poleg *wákne* (Steenwijk 1992: 328)).

samostalnikov s prednaglasnim kratkim vokalom namreč ohranila, npr. njivsko *udovác*, *lonéc*, *pí ták* (SLA), bilsko *wodovíc*, g. *wodovč* »vdovec«, *loníc*, lok. *luncí* »lonec«, *koníc*, g. *konč* »konec«, *wotrák*, g. *wotroč* (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329). Najti je mogoče sicer redke primere z odpravljeno oksitonezo, a vedno le v stranskosklonskih oblikah. V teh redkih primerih je odpravljena oksitoneza

a) posledica fonetične odpravljanja jezikovno tekočih fonemskih zaporedij, ki bi ogrozile jezikovni obutek o internoparadigmski povezanosti oblik (npr. rez. *pīs*, g. *pīsa*, d. *pīsu* »pes« (Bila (Steenwijk 1992: 293)), *pás*, -a (Njiva (SLA)), prim. sln. knji' . *pqs*, g. *psš* < **pōsw*, g. **pysš*);

b) posledica internorezijanske reinterpretacije imenovalnika (npr. rez. *woríl*, g. *woràla* »orel« (Bila (Steenwijk 1992: 328)) ← **oròlw*, g. **oryl* po rezijanskem vzorcu *pitíln*, g. *pitilana* »petelin« (isti: 293) < **pntelrnw*, g. **èna* {ele iz -asa, ko disimilatorno ukanje prednaglasnega *o* ni bilo več tvorno, sicer bi priakovali g. **wuràla*, prim. bilsko *kuràtu*) ali pa

c) posledica posplošitve akcentskega mesta iz imenovalnika, ki je lahko tudi e starejša in ne le internorezijanska (npr. rez. *paták*, g. *patáka*, d. *patáku* »potok« (Bila (isti: 292)), *pí ták*, lok. *pí táci* (Njiva (SLA)), prim. sln. knji' . *pótok*, g. *počka* = -rnovr. *pót'k*, g. *p' ŕŕk'*, lok. *n' p' ŕŕ*) (Tominec 1964: 174) < **potòkw*, g. **potòka* = hrv. *pòtok*, g. -a, r. *potók*, g. -a, ukr. *potík*, g. *potóku* ← **potòkw*, g. **potòk2*; toda osamljeno *sakál*, g. *sakála* »sokol« (Bila (Steenwijk 1992: 306)), prim. sln. knji' . *sókol*, g. *sokóla*, tudi *sokíl*, g. *sokóla*, hrv., srb. *sòkò*, g. *sokòla*, r. dial. *sokól*, g. *sokolá*).

3.2.2 Baritoneza v *úbac/wí bac* je glede na znano in meni dostopno rezijansko gradivo s slovanskim prednaglasnim kratkim vokalom lahko le analoškega nastanka. Ker je bila medparadigmska praslovanska vez **ovòcw* (m.) : **ovyc#* (f.) v slovenskem jezikovnem sistemu ohranjena vsaj v delu rezijanskega sistema, je verjetno, da je na analogni akcent v rez. *úbac/wí bac* vplival prav njegov par' enskega spola. Interkaliranje bilabialnega zapornika v konzonantno skupino -*wc* → -*wpc* namreč njune medparadigmske vezi ni ožibilo, ker so pogoj za interkalacijo izpolnjevale skoraj vse oblike sklanjatvenega vzorca tako maskulinativa **ovíc* kot tudi feminativa **ovcš*. Refleksa rezijanskih oblik rodilnika mno' ine maskulinativa in feminativa sta namreč ta pogoj za-ela izpolnjevati, -e se je v genitivih plurala tematskih samostalnikov posplošilo sklonilo *u*-jevske deklinacije (npr. g. pl. m. **ovûcy* > sln. **ovíc* > severozahodnosln. **ovxc* > rez. **uvxc* (posredno po analogni baritonezi v njivskem *úwc* (SLA), nelocirano *úpc* (Ramovš 1935: 34)) → ***uwc-úw* (< **óvw*) > ***uwpc-úw*, prim. g. pl. *dnúw* »dnevov« (Bila (Steenwijk: 250)), in ko se je v genitivih plurala *a*-jevskih samostalnikov posplošilo sklonilo *i*-jevske deklinacije (Ramovš 1952: 60), npr. g. pl. f. **ovûcy* > sln. **ovíc* > severozahodnosln. **ovxc* > rez. **uvxc* → ***uwc-í* > ***uwpc-í*,⁸ prim. bilski g. pl. f. *uwcí* (Steenwijk:

⁸ Refleks kratkega naglasnega polglasnika ustvarja v njivskem gradivu opozicijo *udovác*, *vás* »ves«, *pás* »pes« : *lonéc* (SLA). Izhodično rezijansko stanje *aš* < **ī*/**ī* (o tem Logar 1996: 235) je torej na

330), *upcí* (nelocirano Ramovš 1935: 34). Ker refleks rezijanske oblike za nominativ sg. maskulinativa **ovĭc* takega pogoja nikoli ni izpolnjeval, je bil v tem oziru edina izstopajo-a in pri ohranjanju paradigmske konsistentnosti mote-a oblika. Tako v svoji paradigmi kot tudi v medparadigmski vezi s sorodnim feminativom.

3.2.2.1 Medparadigmska vez je najmo-nejši dejavnik, ki jezikovni sistem ohranja konsistenten in zato 'iv in tvoren. Prav medparadigmske vezi so namretemeljni pogoj za obstoj vsakega jezikovnega sistema. Zato ne presene-a, da se ohranjajo tudi v {kodo ohranjanja nemotenega sistemsko pogojenega jezikovnega razvoja. Dogaja se, da je v oblikah ene paradigme zgodovinsko utemeljeni sistemski razvoj prav zaradi ohranjanja medparadigmskih vezi pretrgan, vanje pa se vne-sejo jezikovni podatki, ki so zgodovinski in sistemsko utemeljeni le v oblikah paradigme sorodnega leksema, s katero zato medparadigmska vez sploh obstaja. Samo zaradi ohranjanja medparadigmske vezi se na primer rezijansko *srákica* »srajca«, gori{. **srakica* = ; *raki*; *a* (Alasia), pkm. *srákica* glasi tako in ne **srá-ica*, kot bi pri-akovali. Tudi cirkumflektirana intonacija v manj{alnici *nŃ-ca* k *nŃ-* ni zgodovinsko pogojena, ampak analo{ko zaradi ohranjanja medparadigmske vezi povzeta po sorodnem paru *nŃ-*, prim. hrv. *nŃ}ca*.

3.3 V paradigmi feminativa *áwca* (Njiva)/*wáwca* (Bila) je alternacija *u/á* rezultat disimilatorí-nega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi rezijanskimi vokali pred odpravljeno oksitonezo (npr. rez. **owpcš* (nom. sg. f.) : **owpc-í* (g. pl. f.) → bilsko *wáwca* : *uwci*). Maskulinativ *úbac/wĭbac* pa ima za izhodni slovenski **o* samo *u*-jevski refleks, in sicer navadnega (Njiva) ali zasoplega (Njiva + V Bili). V rezijanski paradigmi maskulinativa **ovĭc* je bil vokal *u < sln. *o* tako kot v rezijanski paradigmi feminativa **ovcš* lahko rezultat disimilatorí-nega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi vokali, npr. nom. pl. m. **ovĭ* > sln. **ovĭ* > rez. **owpcĭ* > bilsko **owcĭ*, njivsko **ĭwĭ*. Toda v dajalniku in mestniku s sklonilom **-Ů* je enak vokal iz **o* lahko nastal po asimilaciji *o - ů > u - ů*. Medtem ko ima bilski govor v takih primerih vedno le navaden vokal *u*, lahko v njivskem pri-akujemo tudi zasoplega, prim. bilsko *luncĭ* (d. sg. m.) »loncu« (Steenwijk 1992: 277), *wudu-wcĭ* »vdovcu« (isti: 328), *utrukĭ*. »otroku« (isti: 329) < **otrokŮ*, tudi *klubĭk* (isti: 268), toda njivsko *kĭbĭk* »klobuk« (SLA) < **klobŮkw* z zasoplim asimiliranim vokalom. Enako razmerje med rezultatoma, tj. navadno : zasoplo, je mogo-e ugotoviti tudi pri *u*-jevskih vokalih, ki so disimilatorí-nega nastanka pred visokimi predhistori-no kratkimi vokali, prim. njivsko *mĭĭ* »moji« (SLA) < **moĭ* (= bilsko *mujĭ* (Steenwijk 1992: 120)). Ker pa vse rezijanske sklonske oblike maskulinativa **ovĭc* pogojev za disimilacijsko ali asimilacijsko ukanje niso izpolnjevale (npr. sln. **ovĭc* (nom. sg. m.) > rez. **ovšc*; sln. **ovcš* (g. sg. m.) > rez. **owpcš*), bi kot pri feminativu tudi v paradigmi maskulinativa pri-akovali alterniranje *uĭ : í*, npr. rez. **ovšc* (nom. sg. m.), **owpcš* (g.), **owpcĭ* (d.); **owpcĭ* (nom. pl.), **uvxc* (g.) → **owpc-úw...* Po analogni uvedbi baritoneze pod vplivom feminativa, ki je morala delovati {ele po nastanku vokalnoharmoni-nih zasoplih vokalov v nenagla{eni po-

Njivi za labiali ohranjeno?

ziciji, so se iste oblike verjetno glasile: **ávac* (nom. sg. m.); **áwpa* (g.); bilška podstava **wúwpcu* / njivska podstava **īwpcu* (d.); bilška podstava **wúwpci* / njivska podstava **īwpci* (nom. pl.); **úwpcuw* (g.).

3.4 Po odpravi prvotne genitivne oblike plurala maskulinativa **uvxc* < **ovûcy* je brez foneti-nega zaporedja *-wpc-* v paradigmi ostala samo oblika za nominativ singulara. Ker je v tem izstopala tudi v odnosu do medparadigmatsko povezanega feminativa, se je na tej stopnji za-ela internoparadigmatsko analo{ko »posodabljati« z uravnavo po stranskosklonski osnovi. Pri-akovali bi, da bi se »manjkajo-i« *p* v nom. sg. **ávac* iz osnov **áwpc-/úwpc-/īwpc-* prenesel po najbolj preprosti poti: **ávac* → **áwpac*. Taka internoparadigmatska izravnava bi bila tipolo{ko primerljiva z vnosom konzonanta *h* v rez. (in splo{noslovenski) imenovalnik *náhat* »noht« namesto **nágat* ← **m̄gwty* na podlagi stranskosklonskega *h*, ki je asimilacijsko nastal v zaporedju *-ht-* < **-kt-* < **-gt-* < **-gwt-*. Toda analogija je delovala druga-e. Konzonantno zaporedje *-pc-* je bilo ob-uteno kot organski del osnov **áwpc-/úwpc-/īwpc-* in izena-eno z zaporedjem *-pc-* v alternacijskem vzorcu *-b-c* : *-pc-* paradigmem tipa **clíbac*, g. **clípca* »hlebec« ← **chlvbycy*, g. **chlvbyca*, prim. rez. *libac*, g. pl. *líwcuw* (Bila; Steenwijk 1992: 275). V nominativ singulara maskulinativa se je *p* zato vnesel v zvene-i varianti: **ávac* → **áwbac*. Popolnoma enak analo{ki vzorec je namre- spro' il nastanek krajevnega imena *Doberdob*, g. *-a*, ki je v tej foneti-ni podobi potrjen 'e v 16. stoletju (Nahtigal: 180). V prvotno obliko **dobīr-doō* »dobri dol« se je po analogiji s stanovni{kim imenom **dobīr-doōpcʰ* z interkaliranim *p* iz **dobīr-doōci* (Ramov{ 1924: 40) vnesel *b* in ne *p*: **dobīr-doō* → **dobīr-doób*. Izglasni *-b* v tpn. *Doberdob* torej ni nastal »vsled u-ene naslonitve na besedo *dob* < **dūbw*«, kot je menil Ramov{ (1924: n. m.), ampak v 'ivem jeziku kot rezultat analo{kega vzorca, ki je bil tvoren tudi pri nastanku rez. *úbac/wībac*.

3.5 Po analo{kem vnosu *b*-ja v nominativ se je paradigma maskulinativa glasila npr. **áwbac* (nom. sg. m.), **áwpa* (g.), **úwpcu/īwpcu* (d.) ...; nom. pl. **úwpci/īwpci* ... Na tej razvojni stopnji je morala slediti analo{ka izravnava vokalne stanja v paradigmi na tak na-in, da se je vokal *á* iz vse paradigme izlo-il v korist *u*-jevske vokalne barve in stanje je bilo naslednje: **úwpc-/úwbac-* ali **īwpc-/īwbac-*. Podobno analogijo lahko kar v rezijanskem gradivu ugotovimo pri paradigmi **chlvbycy* (m.), g. **chlvbyca* »hlebec«, kjer bi zaradi nastale predhistori-ne opozicije kratko : dolgo pri-akovali vokalno alternacijo z vokalom *t* v imenovalniku in *í* v ostalih sklonih, a se je tako v Bili (*libac*, g. pl. *líwcuw* – Steenwijk 1992: 275) kot na Njivi (*clíbac* – SLA) posplo{il en, stranskosklonski vokal *í* < **t*: *lib/w-* oz. *clíb-* ← g. sg. **chlvbca* < **chlvbyca*. Naslednja razvojna stopnja, ki jo je potrebno predpostaviti, je odprava supletivnosti v paradigmi na tak na-in, da se je posplo{ila nominativna osnova **úīwbac-*, kakor je mogo-e sklepati iz predstavitve Baudouina de Courtenaya: *úbac*, akz. sg. *úbaca*. Na tej razvojni stopnji se je

⁹ Foneti-ni razvoj iz prvotnega **dobīr-doób* v **dobīr-dob* je {el preko **-oó-* + **-û-*, prim. zahodno-kra{ko *cârĭlĭ* < *Cerovlje* (Ramov{ 1935: 68).

medparadigmatska vez med feminativno osnovo **áwpc-/úwpc-/uwpc-* in maskulinativno **úĭwbac-* verjetno 'e tako o{ibila, da je pri delu Rezijanov obstajala le {e kot druge medparadigmatsko samo semanti-no povezane, npr. bilsko *wáwca* : *mulón*, osojansko *áwca* : *ovén*.

3.5.1 Nadaljnji razvoj rezijanske feminativne osnove **áwpc-/úwpc-/uwpc-* in maskulinativne **úĭwbac-* je bil le {e foneti-en. Zaporedje labialov *wb* in *wp* se je reduciralo v *b* in *p* in dalo feminativne osnove **ápcc-/úpc-/upc-* in maskulinativno **úĭbac-*, prim. rez. *p-éra* »v-eraj« (nelocirano Ramovš 1935: 38) < **wp-era* < **vy-era*, *bzamt* »vzame« (nelocirano Ramovš 1935: n. m.) < **wbzame* < **wz-òme*(*twý*). Temu pa je v delu rezijanskih govorov sledila odprava prve zapore v zaporedju *pc* [*pts*] in nastanek konzonantne skupine *wc*, prim. *wáwca* (Bila (Steenwijk: 330)) s starej{o foneti-no stopnjo *wápca* za isti govor (SLA), g. pl. m. *líwcuw* »hlebcev« ob nom. sg. m. *líbac* »hlebec«, *líw-a* »lep{a« (Steenwijk 1992: 275); *áwca* (Solbica (SLA)); *áwca* in s starej{o foneti-no stopnjo *ápca* (Osojane (SLA)); *áwca* (Njiva (SLA)).

4 Z zgornjo analizo sem posku{ala pokazati, da je osamljeni rezijanski leksem *úbac/wĭbac* po povsem rezijanskih foneti-nih razvojih, in sicer najprej po medparadigmatskih ter nato znotrajparadigmatskih analogijah nastal iz izhodi{-nega rezijanskega **ovšc* < sln. **ovĭc* < slov. **ovòcy* v ~asu, ko so bile vezi s koro{ko dialekti-no osnovo od 14. stoletja dalje 'e pretrgane. Morda bodo nadaljnje sistemati-ne analize rezijanskih foneti-nih razvojev spremenile mojo relativno-kronolo{ko razporeditev posameznih razvojnih stopenj od sln. **ovĭc* do rez. *úbac/wĭbac*. Upam pa, da je bilo vendarle pokazano a) da je bil refleks sln. **ovĭc* v rezijanskem sistemu v medparadigmatski vezi z refleksom sln. **ovcš* in da je prav ta medparadigmatska vez povzro-ila nastanek sekundarne baritoneze v *úbac/wĭbac*, b) da alternacija *u* : *ĭ* namesto pri-akovanega *o*-jevskega vokala izvira iz ~asa, ko je bila rezijanska paradigma za **ovĭc* (m.) {e oksitonirana in ko so prednaglasni *u*-ji nastajali po disimilaciji pred rezijanskimi visokimi vokali ali asimilaciji pred rez. *u*, pri ~emer zasopli *ĭ* izvira iz njivskega sistema pred prvotnimi rezijanskimi nagla{enimi kratkimi visokimi vokali in kratkim *u*, c) da *-b-* le posredno odra'a rezijansko interkalacijo, ker je bil v imenovalni{k o snovo iz stransklonske z zaporedjem *-wpc-* vnesen po enakem analo{kem vzorcu kot v tpn. *Doberdob*.

4.1 Naj sklenem, da je variantnost v proteti-nem *w-* internorezijanskega izvora in da je proteti-ni *w-* bolj kot za Njivo zna-ilen za Bilo, nasprotno pa ima drugotno analo{k o nagla{eni zasopli *ĭ* svoj izvor v tistem sistemu, iz katerega se je razvil njivski in ne bilski govor. Samo v tem oziru je torej v Bili *wĭbac* lahko ob-uten kot tuja, nedoma-a beseda. V njivskem govoru so namre~ zasopli *u*-jevski vokali v prednaglasni legi pred prvotno rezijansko kra-ino precej pogosti, v bilskem jih pa ni, npr. njivsko *kĭĭbĭk* »klobuk« (SLA) < **klobŭkw* (: bilsko *klubĭk* (Steenwijk 1992: 268)), *mĭĭa* »moji« (SLA) < **moĭ* (: bilsko *myĭ* (Steenwijk 1992: 120)), *hĭrt* »gori« (SLA) < **gorz* (: bilsko *gort* (Steenwijk 1992: 258)), ~*ĭvtk* (m.), g. ~*ĭvtka* »-lovek« (SLA) < **-ylovzkw*, g. **-vka* (: bilsko *{lovzk*, g. *{lovzka* (Steenwijk 1992: 316)), toda njivsko *hurtc* »oreh« (SLA) < **orzchw* (= bilsko *wortj*

(Steenwijk 1992: 328)), *kułmí* (SLA) < **kolzno* (= bilsko *kołnu* (Steenwijk 1992: 269)) ...

5 Ker **ovĭc* (m.) »oven« potrdjuje tudi Gutschmannov slovar, je bil ta slovenski leksem vsaj rezijansko-koroški. Le tema dvema obrobna slovenskima sistemoma je torej uspelo ohraniti praslovanski medparadigmatski arhaizem **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.).

LITERATURA

- COURTENAY, J. Baudouin de: *Rezijanski slovar*. Fotokopija rokopisa mi je bila dostopna na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- FURLAN, M., 1994: Etimološko raziskovanje slovenskega besedja. Od Jarnikovega do Miklošičevega etimološkega slovarja. *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 27. 6.–16. 7. 1994. Zbornik predavanj. Ljubljana. 7–22.
- ILLIĆ-SVITYĀ, 1963: *Imennaja akcentuacija v baltičskom i slavjanskom*. Moskva.
- JURIČIĆ, B., 1973: *Rje-nik govora otoka Vrgade* II. Zagreb.
- LOGAR, T., 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana.
- LORENTZ, F., 1971: *Pomoranisches Wörterbuch* III. Berlin: Akademie Verlag.
- MATIĆEVIĆ, M., 1998: *Iz rezijanske leksike – Jazyki. Malye i bolšie...* In memoriam acad. Nikita I. Tolstoj. *Slavica Tartuensia*. Tartu. 49–62.
- NAHTIGAL, R., 1917: Doberdò – Doberdob. *Carniola* VIII. 163–191.
- RAMOVIČ, F., 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika* II. *Konzonantizem*. Ljubljana.
- – 1928: Karakteristika slovenskega narečja v Reziji. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VII. 107–120.
- – 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika* VII. *Dialekti*. Ljubljana.
- – 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- – 1997: *Zbrano delo*. Druga knjiga. Ur. J. Toporišič. Ljubljana.
- RIGLER, J., 1972: O rezijanskem naglasu. *Slavistična revija* XX. 115–126.
- SLA – *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*. Hrani ga Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- SRNG – *Slovary russkix narodnyx govorov. Vypusk dvadcaty vtoroj*, 1987. Leningrad.
- SS – *Sorbischer Sprachatlas* II. *Viehwirtschaftliche Terminologie*, 1968. Bearbeitet von H. Faßke, H. Jentsch und S. Michalk. Bautze.
- STEENWIJK, H., 1992: The Slovene Dialect of Resia. San Giorgio. *Studies in Slavic and General Linguistics*. Volume 18. Amsterdam – Atlanta.
- TOMINEC, I., 1964: *Črnovski dialekt*. Ljubljana.
- VALJAVEC, M., 1897: Glavne točke o naglasu književne slovenske. *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga CXXXII. Zagreb.

SUMMARY

The phonetic development from the primary Slov. form **ovĭc* (m.), g. **ovc\$* »ram« into the rezijansko one *úbac* (m.) »ram« (Njiva) and *wĭbac* (Njiva, V Bili) respectively and not into the phonetically expected **ovác* (Njiva) / **wovĭc* (V Bili) is explained by the following internal rezijansko developments: a) the unexpected retraction of the stress is due to the analogical influence of its gender pair *áwca* »sheep« (Njiva) / *wáwca* (V Bili); b) the vowels *ú* and *ĭ* instead of expected **o* originate from the stage when the rezijansko reflex of the

Slov. **ovĭc* (m.) was still end-stressed and when the development of rezijansko *u*-vowels from the unstressed *o* in the position before rezijansko high vowels (dissimilation) and before the vowel *u* (assimilation) took place; the vowel *Ī* originates from the system of Njiva speech where these centralised vowels have developed in the position before the original rezijansko short stressed high vowels; c) consonant *-b-* only indirectly indicates the rezijansko intercalation of the labial stop between *-w-* and *t, d, ʒ, ~, s, z, ʃ, ' , n, l*; it was introduced from the consonant cluster *-wpc-* in the casus obliqui stem into the nominative stem as *-b-* (and not *-p-*) on the pattern of the paradigmatic type **cĭbac*, g. **cĭlipca* in the same way as in the toponym *Doberdob* ← **dobĭr-doŃ*.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_1999_4_4_i.pdf | DOST. 30/06/24 18:26